

csics, Petőfi, Ady és József Attila megváltó eszméit s ezzel a magyarság felszabadításának régi rendíthetetlen híve. Egyik legszebb versében megrendítő önváddal s kegyetlen (bár részéről alaptalan) lelkiismeretvizsgálattal adózik mártír frótársai emlékének. „Öket kiáltad, lelkiismeret” kiáltja már címével:

„S őket kiáltad: Radnóti Miklós!
Gelléri! Pap Károly! Halász!
Az éh, a szomj kimarta jussát
hát marja ki ő is: a gyász!”

Ugyanilyen megrendítő s a végső pillanatilag bátor saját megpróbáltatása idején is. Mikor az erőszak és ivetemült gonoszság, egy ördögi véres korszak a szenvedés poklába löki, lehetetlen nem idézni, mit ír a „szép halálról”:

„És akkor égő hajukat kibontják
fények, szívek. És nevüket kimondják
rezzések, árnyak és minden neszek
És szólal minden s a Lényeket szólják.”

Parancs c. versében megkínzott társait az „örök égi virradattal” vigasztalja s „szellő öjén illanó szírommal” temeti. A büszke öntudat s az emberi méltóságba vetett hit sugallja a távolból legszebb szerelmi verseit is. Úgy jelenik meg előtte a drága Kedves, mint égi ágon lebegő csillag. S vajjon a lelki nagyságnak (csak igazi költő képes erre s csak ilyen pátosz nélkül!) lehet igazabb ismerve e soroknál?: „Igy élsz immáron másfél éve. Igy nővel erőse a bánat... tüzet gyujtsz, főzöd vacsorádat: Megőrized nékem hazámat.”

A költői szándék eme csodálatosan tiszta és őszinte kifejeződése rég ismeretlen volt előttünk. A metaforának, sőt egy rész — képletének olyan döbbenetes alkalmazása, mint az a „Két év után” c. versében látjuk, merőben új megoldásokat, a hasonlat alkalmazásának tágabbra nyitott lehetőségét mutatja. (A hazatért költő a boldog itthon mámoros i betűjét halálra kínzott társai feié küldi nagy csodatevőként: „Széthullt karok majd sírva ránganak.”) Sokáig lehetne folytatni e makulátlan költő kifogyhatatlan idézését. Mert valóban: csak idézni lehet őt s nem magyarázni; hisz ez utóbbival nem sokra mennénk: a nagy lelkeket s igaz költőket csak olvasni és idézni lehet. Álljon itt végezetül — híven e hitünkhöz — talán legszebb versének, a „Negyven és százézer”-nek pár sora:

„... itt élek égő ég alatt,
merengek s doigozom,
aszályaal, jéggel vívok és
széllel vitatkozom,

itt élek negyven éve már
negyven és százezer,
kamrámat tűzvész, kertemet
a kráter falta fel

s futottam ezer lábamon
s hogy mentsem, az ima:
korommal írtam sorsomat
az ég tábláira —

Aki a költői teljességnek ilyen fokára hág, (Szabadság, Angyalok, A pártos éneke. Jövel csak reggel). ott már a kritikusnak nem sok dolog akad. Zelk Zoltán a szocializmus és igaz emberség költője verseivel beírta sorsát a magyar irodalom múlhatatlan lapjai közé.

ERTSEY PÉTER

DARÁZS ENDRE: KUNYHÓ, FÜSTTEL. (Versek. Egyetemi nyomda.)

Darázs Endre kötete jelentkezés: az első tőle, s hozzá kell tenni azt is, hogy döntő. Döntő az értis, mert pontosan megtudta határozni azt, amerre járni akar. Az első kötetek általában tapogatózó, keresők, tele bizonytalan izgalommal. D. E. majdnem szenvedélytelen biztonsággal jelentkezett.

Az egész kötet, határozott igt hagy maga után, sajátosat, egyénit. Nem mindenáron egynieskedő, különbözősége önmagából következő és természetes. Nem újít, de ő maga új, s ezért ez az „új” nála nem csinált cégér, nem irodalmi kozmetika, s nem feltűnő (a szó rosszabbik értelmében). Tudatos és fegyelmezett költő D. E. Rendbe lép be, s ezt a rendet tiszteli. Tiszteli és se szemre, se értelemre nem bontja fel a formát. (Némely formakísérlete sem bontás, inkább csak teret tágít a mondanivalónak.) A megtartott formákon belül azonban ő van jelen — egyedül és sajátosan.

Tárgya nem keresett, arról szól, amit szemével bárki láthat, vagy arról, ami a mindennapokban bárkiyel bekövetkezhet. Tárgya szerint nincs kuriózuma verseinek. Nem ír rendkívüliről, vagy csak önmaga által egyedül megélhető élményről. Az egyszerűt fogja meg, a mindennapit. Nem nyúl túl azon a világon, amiben él. — Miről ír? — Hajnal óta, Balatoni ősz, Magdaléna, Zápor, Szarvasok futása, stb.

Az anyag, a mondat, a szavak összképe, benne alig használ 'színező elemeket, nem rejt el agyafúrt (szó-) díszeket, s nem gyárt — az értelmetlenség határáig is elhajszolt — új, „egyéni“ szavakat. Azt használja, ami van. A kész szóelemekkel épít, de a „készet“ úgy csoportosítja, hogy az övé legyen. Az egyszerűség jellemzi mondatait, jelzőkkel éppen csak szükséggel él; nem díszít velük. Hasonlatai, ami van, az sem az annyiszor megszokott lágy, értelmet elborító formájában jelentkezik; kemények ezek s egyenértékűek azzal, amihez kapcsolódnak. Pl.:

Szűk az udvar, egyhangú, kopár;
Ki lép, mint az óra: körbe jár.

Kemények a mondatai, dísztelenek, önmagukban nem szépek, mert nem önmagukért készültek. Nem fedik el az értelmet, hanem maguk fölé emelik, s aláakódnak szilárd alapul. Mondatai elszakíthatatlan kényszerrel kapcsolódnak egymáshoz; veszteség nélkül el nem választhatók.

Mi menti meg a költőt, aki sem formában, sem tárgyában, sem anyagában nem akart újat teremteni? — Az, ahogy a tárgyról beszél, amit róla mond, ahogy élővé teszi, illetve étellel átmenti a rímes sorok közé. Belefégyelmezi s nem belefaragja. Nem hal el az, amiről ír, s nem sérül meg, de él tovább épen, s feszül a keretek között.

Verséi jellege ez: fegyelem és feszültség. Ez a kettőség eredményezi azt a szenvedélytelen izzást, ami belőlük árad. Ez a kettőség adja voltaképpen a feladatot is. Jelen tudja-e tartani mindkettőt anélkül, hogy a mondanivaló világozása csökkenne? — Igen, csaknem maradéktalanul.

Verseinek felépítésében áramlás, íram, mozgás van. Amihez nyul; él; a holt anyag is. Irama nem tűr mozdulatlanságot, sem egycélúságot. Átlényegít, személyesít, néha alig észrevehető „átvarázslással“. Pl.:

Sűrű rács az őszi zápor,
Elmosódtál nem hiányzol.
Pedig itt vagy szakadatlan
A csapódó vonalakban.

Az első, második sorban még a zápor s mögötte az elmosódó, tűnő emlékü; a harmadik s negyedik sorban egyszerre egész közel, elénk kerül a tűnedező, változó alakban: „A csapódó vonalakban.“

D. E. szűkítette, fegyelmezte eszközeit, amivel élt, s ezért egész természetes, hogy ebből a szűkülő világból, valamerre falát kellett bontania. Kiváló érzékkel választott, bár változatlanul hagyott: formát, tárgyat, anyagot, sőt még az utóbbit keményebbé, dísztelembebbé tette, de a tárgyról szóló mondanivalónak tágabb, cselekvőbb teret adott. A legtöbbet ígérő területhez ért így el — a minden lehetségeshez. Nem ejti meg ez a nagy lehetőség, mértékkel él vele. Nem „lehetetlenül“ el a kép, amit rajzol, a lehető határán marad; mindenképpen valóság az, ami történik, csak az okban van eltérés, a valóság és ő közöttte, vagy inkább így: az ok megfogalmazásában. Pl.:

Amerre szaporán elzörögnek,
Indulása van a nehéz rögnek;
De mégis fél, ijed: rátaposnak,
Itten marad kőnek, darabosnak.

Érezzük: a rög megmarad rögnek a fizikai törvények szerint, „csupán“ fél, ijed!

A költő abban a világban marad, amelyben él; éli s megmozgatja, a jövőendő holtak is célt ad:

S méhed is majd újra termő:
Tarka gízt-gízt szül föléd.

Kő, fa, kunyhó, zápor, szándékkal, tulajdonsággal vannak és élnek a költővel — vele, benne és általa. Mese-elevenfő, bő életű! S erre a duzzadó anyagra, mint kemény fegyelem feszül rá a megfogalmazás. A sorok, bennük a mondatok, ezek a sallangtalanok, szinte kicsiszelt burkok. Ellentét ez és megkapó!

A módszer, ami a költő lényéből önkéntelen jó, kétségtelen rangot ad számára.

A költő szemléleti alapjáról, amit mondani lehetne, az első kőtet után, az csak találgatás volna. Inkább látásmód a helyes meghatározása annak, amiről beszélhetünk. Az egyik D. E.-ről írott bírálat pesszimistának jelzi látását. Ezzel a megállapítással szembe kell helyezkedni még akkor is, ha D. E. jelentené ki.

Figyeljük csak meg D. E. egyik — az előbb említett megállapítás alapján — pesszimista versét, a „Nappfürdő“ utolsó versszakát:

S a ruhátlan napsütötte testek
Közt már egyenruhák is hevertek
Zöldesen, szürkén tarkázva itt
S egy tank messze a tengerbe gázolt
Mosni láncait.

A meddő képek után, a heverő pusztult testek után ezzel zár, ezzel a fenti két utolsó sorral. Mozgás van, történi vá-lami, nem áll meg semmi s addig van remény is. Vagy nézzünk a „Magdalé-na“ végző versszakaira:

A képzelet tenger-fenék,
Sokkal jobb fön-n a víz színén.

— — — — —
Hamar emelj. Távól dereng.
Aztán majd fent a tengeren
Egymás mellett fejbukkanunk
Napfényben, szélben, hirtelen.

A vers nem fejeződött be, költőileg igen, a képzelet számára azonban nem s általában D. E.-re ez jellemző: nem zárja le mondanivalóját egy véglegessel, nyitva hagyja, engedi tovább.

Bizonyos vagyok abban, hogy D. E.-nél, a mostani kötetében mutatkozó komor látás megenyhül s természetéhez jobban illő színek kerülnek elő.

*

Elvileg minden verseskötetnek s általában mindenféle kötetnek akkor van értelme és jelentősége, ha egy kísérlet, vagy fejlődés befejezését jelzi. A kötet élénk tárja a különbséget, a volt s a jelenlegi között. D. E. az, akire ilyen szempontból érdemes figyelni. Az a sa-látos íz, s különállás, amit az első kö-tettel hozott, nemcsak érdemet adott neki, de igényes feladatot is rótt rá. Ben-nünk pedig várakozást ébresztett: mi lesz? Életet tud adni annak az anyag-nak tovább is, amivel kezdett, viszi to-vább, növeli, kiteljesíti, vagy csupán gvakorlattá lesz? Veszélyes, s nem könnyű út az övé. A természetes kül-lönbségénél fogva, intekciós, mestersé-ges izgatás a további iramra nála csak eltorzulást jelenthet. Önmagából folyó-an, önerejéből kell érnie, hosszan s é-pen olyan természetességgel, mint ami-lyen természetes a „más“ jellege benne. Ha túlhaladunk a „huszonkét“ s az az-óta megjelenteket bevonjuk az előbbi megállapításba — ezek igazolják azt. A kötet után D. E. nem bocsá'kozott ön-maga számára újszerű „kalandokba“. Megmaradt helyén. Nem lendült tovább, annál is inkább, mert verseskötete nem kor, vagy fejlődés zárása volt, hanem jelentkezés. Még tart az a korszaka, amivel akkor kezdte s ezzel végeznie kell. Fejlődése csak természetes lehet, lassú, szinte észrevétlen, ahogy a test építi önmagát, ahogy a sejtek növelik

az egészét. Nála, a teljes változást, csak elkövetkező köteteiben fogjuk látni, ahol az egész folyamat egyszerre szemünk elé kerül.

GOMBKÖTŐ LÁSZLÓ

WILLIAM SAROYAN: EGY AMERI-KAI KÖZLEGÉNY KALANDJAI. (Bib-liotheca.)

Jackson Wesley kedves, humoros amerikai „fickó“. A maga tizenkilenc évével, életszeretével, igazságérzeté-vel a hőse a Saroyan új regényének. Könnyen sír és könnyen nevet, gondol-kozik a maga és mások sorsa felett, utálja és elítéli a háborút, reálisan nézi a világot, tekintélytisztelő, de nem te-kintélyimádó, egyszerűen a józan ameri-kai polgár típusa. Ez a fiatalember át-kerül Londonba, mert „behajózzák“, ott ismerkedik meg szerelmével. Jillel, aki-ben egészen sajtáságosan rögtön fiának anyját látja. Fogságba kerül francia föl-dön, de hamarosan kiszabadul és vissza-mehet feleségéhez, aki gyermeket vár. Ez a tény lesz Jackson Wesley álmainak csúcса, további életének alapja. Sok hu-mor és az igazság keresése jellemzik Saroyan könyvét. Igen nagy értéke a regénynek a legteljesebb tárgyilagosság, az őszinte kritika, derüs életszemlélet. Kár, hogy az egyes fejezetek címében, az egész rész tartalma be van sűrítve, mert ezzel veszít az érdekességéből és a detektívregények formájához lesz ha-sonló. E külső szépséghiba mellett azon-ban szórakoztató regényt kaptunk Sa-royan könyvével. A fordítást Rác-z György végezte hüen. K. E.

SOMERSET MAUGHAM: AKKOR ÉS MOST. (Révai.)

Machiavellinek, a középkor nagy ál-lambölcslőjének és diplomatájának éle-téből ragad ki S. M. egy időszakot, még-pedig azt, amit Caesar Borgiánál, mint követ töltött. A rendkívül szellemes, kor-társait messze túlnövő államférfit, „A fejedelem“ nagyszerű szerzője itt, eb-ben a könyvben inkább egy gáláns ka-land hőse, nagyon is emberi tulajdon-ságokkal kihangsúlyozva. Természetes-sen, vitatkozásából előtűnik a művelt, széleslátókörű, jó politikus is. Borgia herceg és Machiavelli között lezajlott vitatkozás az állam formájáról, főleg pedig magáról a demokráciáról, a po-lémiák mintájának nevezhetők. Bár a történelmi hűség néhol hamissá válik és elnagyított lesz, kétségtelenül óriási is-meretanyag van felhalmozva a könyv-